

A KÍNAI ALKOTMÁNY

中国宪法

Szerkesztette: Salát Gergely

TYPOTEX

TARTALOM

Salát Gergely

A MAI KÍNAI ALKOTMÁNY
TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

8

Jordán Gyula

A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG
ALKOTMÁNYAINAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

32

Koi Gyula

A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG HATÁLYOS
ALKOTMÁNYÁNAK JELLEMZŐI

62

Bóka János

A NÉPI BÍRÓSÁGOK A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG
ALKOTMÁNYOS BERENDEZKEDÉSÉBEN

98

Kormány Attila

AZ ALKOTMÁNYOSSÁG ÉS AZ EMBERI JOGOK
EGYES KÉRDÉSEI KÍNÁBAN

138

A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA
(fordította: Varga Bálint Zsolt)

166

Függelék:

A JOGI SINOLÓGIA
MAGYAR SZAKIRODALMA
(összeállította: Koi Gyula)

204

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Bóka János PhD

az SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító
Jogi Intézetének egyetemi adjunktusa, a Kúria Polgári
Kollégiumának főtanácsadója.

Dr. Jordán Gyula CSc

az ELTE TÁTK Politikai Tudományok Tanszékének
egykori docense.

Dr. Koi Gyula PhD

az NKE KTK Közjogi Intézet Európai és Összehasonlító
Közjogi Tanszékének egyetemi adjunktusa, az MTA TK
Jogtudományi Intézete tudományos munkatársa.

Dr. Salát Gergely PhD

a PPKE BTK Kínai Tanszékének tanszékvezető egyetemi
docense, az ELTE BTK Kínai Tanszékének egyetemi docense.

Dr. Kormány Attila PhD

az ELTE ÁJK Jogszociológia Tanszékének
egyetemi tanársegédje

Dr. Varga Bálint Zsolt

a Fővárosi Főügyészség Közigazgatási Jogi
Osztályának ügyésze

ELŐSZÓ

Kína hagyományos jogi kultúrája jelentősen eltér a nyugatitól, ugyanakkor a 20. században komoly erőfeszítések történtek arra, hogy a kínai jogot – a kínai sajátosságokat figyelembe véve – modernizálják, s közelítsék a nyugati jogrendszerekhez. Ezen erőfeszítések egyik célja az volt, hogy Kína alkotmányos állammá váljék. A 20. század első felének alkotmányozási kísérletei a gyakorlatban – a zűrzavaros körülmények miatt – kudarcba fulladtak. Az 1949-ben megalapított Kínai Népköztársaság – szovjet mintát követve – igyekezett alkotmányos berendezkedést kiépíteni, de az első évtizedekben a törvényesség gyakran háttérbe szorult a politikai kampányok miatt.

A „reform és nyitás” politikájának 1978-as meghirdetése után egyértelművé vált, hogy kiszámítható, korszerű jogrendszer nélkül nem lehet a gazdaságot modernizálni, Kínát sikeressé tenni. Ezért ebben az időszakban nagymértékű törvényhozási munkálatok kezdődtek, amelyek a mai napig tartanak. E folyamat egyik első lépése az 1982-es alkotmány elfogadása volt, amely máig a kínai állam működésének keretétül szolgál. Az alkotmányt időközben négy-szer módosították, hogy az megfeleljen a társadalomban és a gazdaságban lezajló folyamatoknak, de alapstruktúrája változatlan maradt.

Kötetünk első tanulmánya a kínai alkotmányozás történeti előzményeiről, a császárkori jogi kultúráról, illetve a 20. század első felének alkotmányozási törekvéseiről szól. A második tanulmány a Kínai Népköztársaságnak a jelenlegit megelőző három alkotmányát, illetve az 1982-es alkotmány módosításait mutatja be. A harmadik írás – az előző kettő történeti jellegével szemben – jogi szempontból elemzi a jelenleg hatályos alkotmányszöveget. A negyedik tanulmány a kínai alkotmányos berendezkedés egyik fontos alrendszerét, az igazságszolgáltatást elemzi. Az ötödik tanulmány az emberi jogok és az alkotmányosság összefüggéseit vizsgálja. A tanulmányok után a Kínai Népköztársaság alkotmányának kínai eredetiből készült fordítását közöljük. A könyvet a magyar nyelven a kínai jogról megjelent szakirodalom bibliográfiája zárja.

A MAI KÍNAI ALKOTMÁNY TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Salát Gergely

Európában a valódi alkotmányos rend létrehozásának igénye a polgári forradalmak korszakában jelent meg. A feudális abszolutizmus ugyanis az uralkodónak – s az ő személyében az államnak – elvileg korlátlan hatalmat adott arra, hogy az alattvalók életébe bármikor bárhogyan beavatkozassék. Természetesen korábban is léteztek olyan alapdokumentumok és jogszokások, amelyek biztosították az alattvalóknak – vagy azok egy csoportjának, elsősorban a nemességnek, városi polgárságnak, egyházi rendnek – egyes jogait az uralkodóval szemben (*Magna Charta, Aranybulla* stb.), de ezek teljes körű alaptörvénynek nem tekinthetők. A polgári átalakulás hozta meg az igényt az állampolgárok jogainak és kötelességeinek kodifikálására, valamint arra, hogy az államot áthághatatlan alaptörvénnyel (illetve alaptörvények sorozatával) korlátok

közé szorítsák, s meghatározzák az egyes állami szervek egymás közti, valamint az állampolgárokkal való viszonyait. A győztes forradalmak valóra is váltották e törekvéseket, s sorra jelentek meg a polgári jellegű alkotmányok (például az 1791-es francia alkotmány). Egyes országokban (pl. Anglia, Magyarország) nem egy egységes alkotmánylevélben foglalták keretbe az államműködés rendszerét, hanem sarkalatos törvények sorozatával, de ettől függetlenül ezen országok is egyértelműen alkotmányos rendszerűek voltak. Tehát Európában és Észak-Amerikában a 17–19. század folyamán alkotmányos berendezkedésű államok jöttek létre: alkotmányos és parlamentáris monarchiák, köztársaságok. Kínában az alkotmányos rendszer kiépülése jóval később kezdődött, és sok szempontból ma is tart.

I. CSÁSZÁRKORI ELŐZMÉNYEK

I.1. A jog szerepe Az eltérő társadalomfejlődés és kulturális háttér miatt Kínában egészen a 19. század második feléig semmiféle alkotmányozási törekvés nem jelentkezett, sőt általában véve a jog szerepe is egészen más volt, mint a nyugati világban.¹ A császárkori kínai jogszemlélet gyökerei a császárkor (Kr. e. 221–Kr. u. 1911) előtti évszázadokra nyúlnak vissza,² s alapvetően két politikafilozófiai iskolához köthetők.

A konfucianizmus szerint – leegyszerűsítve – a jog afféle szükséges rossz: az ideális társadalomban nincs szükség törvényekre, a bölcs uralkodó vezetése alatt élő emberek az erények szerint élnek, s törvények nélkül is tudják, mit kell tenniük.³ A *Beszélgetések és mondások* (*Lunyu* 论语) szerint Konfuciusz így vélekedett a törvényekről: „Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!” (XIII./11.)⁴ „A mester mondotta: »Ha a népet rendeletekkel kormányozzák és büntetésekkel tartják féken, akkor ki fogja játszani [a büntetést], de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erénnyel kormányozzák és a szertartásokkal tartják féken, akkor ismerni fogja a szégyent, és mindig egyenes lesz.«” (II./3.)⁵ „Ji Kangzi a kormányzásról kérdezősködött Kongzi-

1| A klasszikus kínai jogrendszerrel és jogi gondolkodásról lásd MACCORMACK 1996, CH'Ü 1961, BODDE 1954, BODDE–MORRIS 1967, LADANY 1992, SHAPIRO 1990, YANG 1988, ZHANG–RAO 1984, CHEN, JIANFU 1999: 3–17, JORDÁN 2008: 11–25. Azokról a nézetekről, melyek szerint Kínában nem is létezett jog, lásd ALFORD 1997.

2| A kínai jog gyökereiről lásd LIU 1998.

3| A konfucianus jogfelfogásról lásd SALÁT 2003: 28–40.

4| TŐKEI 1980. I.: 118.

5| TŐKEI 1980. I.: 56–57.

nél, s azt mondta: »Mit gondolsz, nem kellene megölni az erkölcsteleneket, hogy ezzel is segítsük az erkölcsösöket?« Kongzi így felelt neki: »De uram, a kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz. A nemes ember erénye olyan, akár a szél; a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia.« (XII./18.)⁶

A legizmus a konfucianizmussal szemben pesszimista emberképből indul ki, s azt tartja, hogy az erények másodlagosak.⁷ Az emberek alapvetően két dologra vágnak: arra, hogy megszerezzék azt, ami jó nekik, és arra, hogy elkerüljék azt, ami rossz nekik. Az uralkodónak ki kell használnia az alattvalók ezen tulajdonságát, s a „két fogantyúval” – a büntetésekkel és a jutalmakkal, vagyis a törvényekkel – kell motiválnia őket, hogy azt cselekedjék, ami az államnak hasznos, illetve tartózkodjanak attól, ami az államra nézve káros. A kormányzás fő módszere tehát a törvény, szemben a konfucianizmussal, amelyben az erény, a példamutatás a legfontosabb.

A császárkor elején, a Korai Han-korban (Kr. e. 206–Kr. u. 9.) a jogszemlélet területén a két iskola összeolvadt. Bár a legizmust hivatalosan elítélték, az idealista konfucianizmus önmagában alkalmatlan lett volna a birodalom kormányzására, így konfuciánus kormányzás címén legista módszereket is alkalmaztak, s részletes törvényeket dolgoztak ki, amelyeket igyekeztek szigorúan betartatni. Innentől fogva minden jelentősebb dinasztia kiadta a saját büntető törvényeit – a Tang-kortól már egységes kódexbe foglalva⁸ –, illetve adminisztratív szabályait.

A jog Kínában ennek ellenére sem vált elsődleges életszabályozó normává: a mindennapi életben a hagyományoknak, szokásoknak jóval nagyobb szerepük volt, mint az írott törvényeknek. Az alattvalók az egymás közötti konfliktusokat igyekeztek a hagyományok alapján maguk között megoldani, például egy nagy tekintélyű közvetítő vagy a falu véne segítségével. A legalsóbb szinteken, a falvakban, ahol a kínaiak túlnyomó többsége élt, az állam nem is volt jelen; a legalacsonyabb szint, ahová az állam hivatalnokot nevezett ki, a több tízezer lakosú járás (*xian* 县) volt. A járási elöljáró egyben alsó fokú bíró is volt, ugyanakkor – mivel az egyes közhatalmi funkciók nem váltak szét – az ítélkezés mellett intézte az adószedést, a rendfenntartást, a közmunkák megszervezését stb is. Emiatt az államnak elemi érdeke volt, hogy az alsó szintű hivatalnokok idejüket és energiájukat ne pazarolják el apró-cseprő peres ügyekkel, vagyis hogy az alattvalók a lehető legkevesebb konfliktust vigyék bíróság elé. Emiatt a lakosokat igyekeztek elriasztani

6| TŐKEI 1980. I: 113.

7| A legizmusról lásd például FU 1996, SALÁT 2003: 41–80.

8| A legkorábbi, Tang-kori büntető törvénykönyv angol fordítását lásd JOHNSON 1979, 1997.

a pereskedéstől, például azzal, hogy a tárgyaláson a felperest is a társadalmi rend megbontójaként kezelték, s például megbotozhatták.

Mindennek az lett a következménye, hogy az állami jogszolgáltatás – és maga a pozitív jog – a kínaiak számára viszonylag távoli, a mindennapi életben csak kis szerepet játszó intézmény volt, amelytől igyekeztek magukat távol tartani. Vagyis nem alakult ki olyasféle jogi tudatosság, mint Európában. Jellemző, hogy a kínai történelmi köztudat nem tart számon nagy törvényhozókat vagy jelentős törvénykönyveket – az egyetlen kivétel ez alól a Kr. e. 4. századi Shang Yang 商鞅, Qin 秦 állam hírhedten kegyetlen törvényeinek megalkotója, akinek megítélése kifejezetten negatív.⁹ Az is jellemző, hogy a Tang-kor előtről egyáltalán nem hagyományozódtak ránk elsődleges jogforrások, vagyis az egyes dinasztiák bukásakor az írástudó elit sem tartotta fontosnak, hogy az előző korok törvényeit legalább kordokumentum gyanánt megőrizze.¹⁰

Ezen a hozzáálláson sem a zavaros köztársasági időszak (1912–1949), sem a Kínai Kommunista Párt uralmának első három évtizede nem változtatott. A törvények továbbra is mellékesek voltak, a pillanatnyi politikai akarat és irányvonal bármikor felülírhatta őket – sőt a kulturális forradalom (1966–1976) alatt a teljes jogi intézményrendszert szétverték. Törvények – a kulturális forradalom első éveinek kivételével – folyamatosan születtek, de az életet sokkal inkább eseti (párt)határozatok szabályozták, mint állami törvények. A helyzet csak harminc éve, a „reform és nyitás” 1978-as meghirdetése után kezdett megváltozni, amikor az egyre liberalizáltabb gazdaságnak és társadalomnak – és nem utolsósorban a külföldi befektetőknek, akiktől Kína gazdasági fejlődése jórészt függött – szüksége lett kiszámítható jogi keretekre. Emiatt az elmúlt három évtizedben sosem látott méretű törvényhozási munka és jogi propaganda folyt, s a vezetés kimondottan törekszik rá, hogy a törvényeknek tekintélyt biztosítson. A pillanatnyi politikai érdek helyett a törvények uralmára való áttérés folyamata a mai napig tart, a jogi tudatosság növekedett valamelyest, de a jog még mindig nem játszik olyan központi szerepet sem az állami életben, sem az állampolgárok mindennapjaiban, mint Nyugaton. A politika még mindig felülírhatja a jogot, s maguk az állampolgárok is szívesebben fordulnak a konfliktuskezelés jogon kívüli eszközeihez – például munka- vagy lakóhelyi békéltető bizottságokhoz –, mint bírósághoz.¹¹ A lakóhelyi bizottságok közvetítő szerepét egyébként maga

9| Shang Yangról lásd SALÁT 2003: 98–111.

10| A Tang-kor előtti időszakból elsődleges jogforrásként hivatalnokai sírokból előkerült kéziratokat ismerünk; az egyik ilyen szövegcsoporthoz a shuihudi leletgyűjtés elemzését és részleges fordítását lásd SALÁT 2003. A császárkori kínai jogról fontos forrásaink a hivatalos történelmi művekben szereplő *Xingfazhi* (Értekezés a büntetésekről és törvényekről) című fejezetek; a legelső Xingfazhi fordítását lásd SALÁT 2005.

11| Lásd például PEI 1999, CHEN YINGYING 2009. Egyéb konfliktuskezelési módszerekről lásd DIAMANT 2000.

a hatályos alkotmány is rögzíti. Maguk a bíróságok is gyakran igyekeznek ítélezés helyett békéltetni.¹² Az állammal szembeni perek meglehetősen ritkák (de van rájuk példa).

I.2. A császárkori állam¹³ A jog korlátozott szerepe miatt a császárkori kínai jogrendszerből a magánjogi szabályozás szinte teljesen hiányzott, az állampolgárok egymás közötti viszonyait – a szerződésektől az öröklésig, a házasságtól az egyéb polgári ügyekig – a hagyomány és a (jog)szokás határozta meg, amely az egyes vidékeken különböző lehetett. A kínai jog alapvetően közjog volt, de ezen belül is elsősorban a büntetőjogra és az adminisztratív – az egyes hivatalok tevékenységét szabályozó – előírásokra korlátozódott. Az írott alaptörvény fogalma Kínában teljesen ismeretlen volt, sőt valójában íratlan alkotmány sem létezett, mert az állam hatalmát elvileg semmi nem korlátozta. A mai alkotmányok elmaradhatatlan része az állami szervek és tisztségviselők hatáskörének, egymáshoz való viszonyának leírása. Ilyen jellegű dokumentumok a régi Kínában is léteztek, sőt a joganyag legnagyobb részét éppen a hivatalok működését szabályozó aprólékos adminisztratív előírások tették ki. Csakhogy ezekből éppen a garanciális jelleg hiányzott, ami a mai alkotmányok egyik leglényegesebb eleme. A császár (*huangdi* 皇帝) elvileg korlátlan hatalommal rendelkezett, az ő tevékenységét semmilyen törvény nem korlátozta. Hatalma, legitimációja a személytelen istenséggént kezelt Égtől származott, amely az adott dinasztiát felruházta az úgynevezett „égi megbízatással” (*tianming* 天命). Azt, hogy a dinasztia rendelkezett az égi megbízatással, az igazolta, hogy a dinasztiaalapító képes volt katonai erővel megszerezni a trónt – ha ugyanis az Ég nem őt választotta volna, akkor nem tudott volna dinasztiát alapítani. A katonai győzelemre már önmagában legitimáló tényezőként tekintettek.

A császár tehát az Ég megbízása alapján ült a trónon, ami azzal is járt, hogy jogi eszközökkel hatalma korlátozhatatlan volt. Ez persze nem azt jelenti, hogy semmiféle szabálynak nem kellett megfelelnie: valójában a hagyományok, szokások, rituális előírások szigorúan megszabták, hogy az uralkodó mit tehet, mit nem. Ezek azonban nem jogi normák voltak, s ha az uralkodó megszegte őket, szóbeli vagy írásbeli tiltakozáson, intésen, könyörgésen kívül más módon nem lehetett fellépni ellene. Ám a kínaiak hite szerint ilyenkor az Ég lépett közbe, természeti katasztrófákkal, furcsa égi jelenségekkel, parasztfelkelésekkel figyelmeztette a császárt, s ha az nem változtatta meg viselkedését, akkor az Ég

12| HUANG 2006.

13|A hagyományos kínai államnak könyvtárnyi irodalma van. Témánk szempontjából jó kiindulási pontokat jelentenek a SCHRAM 1987 kötetben szereplő tanulmányok, illetve megfelelő leírást ad QUIGLEY 1923.

visszavonta megbízatását, s a dinasztia megbukott.¹⁴ Vagyis a jogi ellensúlyok helyett a kínai hagyományban az Ég korlátozta a császári hatalmat.

Nemcsak a császár, hanem maga az állam is elvileg korlátlan hatalmú volt. A kínaiak számára a társadalmi szerződéselméletek teljesen ismeretlenek voltak, az állami hierarchiát az égi rend leképeződésének tartották, s magára az államra úgy tekintettek, mint az emberi életnek az Ég által megszabott, természetes keretére. A kínai típusú, dinasztikus-bürokratikus állam – az egyetlen államfajta, amelyet a kínaiak ismertek és emberhez méltónak tartottak – a kínaiak számára egyet jelentett a civilizációval, s mélyen lenézték az ilyen állammal nem rendelkező szomszédaikat, például a lovas nomád törzseket. Ennek az államnak a hatásköre mindenre kiterjedt: felett az egész világ rendjéért (a kínaiak szemében a kínai állam elviekben az egész világot lefedte), beleértve nemcsak a társadalmat, hanem a természetet is. Sőt a császár és hivatalnokapparátusa hitvitákban dönthetett, templomokat és kolostorokat létesíthetett és számolhatott fel, s isteneket is kinevezhetett és elmozdíthatott, vagyis még a vallási és természetfeletti szféra ügyeibe is beleszólása volt. Elvileg tehát nem volt olyan terület, amely felett az államnak nem lett volna hatalma.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy a kínai állam valóban totalitárius módon működött, s az alattvalók mindennapi életébe is rendszeresen beleszólt. A hivatalnokokat egyrészt korlátozták a hagyományok és a konfucianus előírások – ezeket persze megszeghették, de ez hosszú távú előmenetelüket negatívan befolyásolhatta, hiszen a felsőbb szintek rendszeresen ellenőrizték a mandarinok erkölcsös viselkedését. Másrészt gyakorlatilag is lehetetlen lett volna az alattvalók felett totális ellenőrzést gyakorolni, mivel ehhez olyan hatalmas bürokrácia kellett volna, amelyet Kína nem tudott volna eltartani. Valójában a kínai hivatalnokszerkezet meglehetősen kicsi volt: még a Qing-dinasztia 清 végén, a 19. században is csupán 30–50 ezer mandarin kormányozta az országot, pedig ekkor a népesség már több százmillióra volt tehető. Ráadásul a központilag kinevezett hivatalnokoknak ahhoz, hogy munkájukat sikeresen végezhessék, jó kapcsolatot kellett fenntartaniuk a helyi elittel – hiszen a rájuk bízott terület tekintélyes, befolyásos személyeinek segítségével nélkül, rosszabb esetben passzív ellenállásával szemben alapvető feladataikat sem tudták volna ellátni –, s ezért tiszteletben kellett tartaniuk a helyi hagyományokat. A gyakorlatban tehát a kínai állam működése a központi hatalom és a helyi erők bonyolult egyensúlyán és együttműködésén alapult – és alapul a mai napig. Ugyanakkor jogi jellegű korlátja az államnak nem volt, s az a szemlélet, amely szerint az állam egy-

14 | A rossz kormányzás – különösen az igazságtalan ítélkezés – és a természeti katasztrófák kapcsolatáról lásd Hsu 1970.

általán nem mindenható, Kínában ismeretlen volt, csakúgy, mint a jogilag körülbástyázott helyi, szervezeti, személyi, egyházi, rendi stb. autonómiák.

Itt érdemes kitérni az emberek jogaival kapcsolatos hagyományos kínai szemléletre. A fentiekből következik, hogy Kínában az emberi jogok fogalmát nem ismerték; az állammal szemben az alattvalóknak nem voltak törvénybe foglalt jogaik. Jellemző, hogy 'alanyi jog, jogosultság' jelentésű szó nem is létezett a klasszikus kínai nyelvben. Ez azonban csak elvi szinten jelentett „jogtalanságot”, vagyis hiányzott ugyan a jogok elméleti háttere és definiálása, de a gyakorlatban bizonyos jogok érvényesültek, és az állam védelmét élvezték. Ez természetesen nem vonatkozott az állami ügyekbe való beleszólásra: képviseleti vagy más érdekérvényesítő intézmények nem léteztek, ám egyéni vagy csoportos panasz- és javaslattételre volt lehetőség akár intézményesen (beadványok, petíciók formájában), akár informálisan. Ugyanakkor az emberek egymás közötti viszonyait, az azokban jelentkező jogokat és kötelezéseket az állam jogi eszközökkel is szabályozta. A jogokat nem fogalmazták meg, nem mondták ki például, hogy védik a magántulajdonhoz való jogot, ugyanakkor büntették a lopást – vagyis a gyakorlatban a jog érvényesült, anélkül hogy jognak nevezték volna, s a tulajdon elméleti hátterét tisztázták volna. Ugyanez vonatkozott más alapvető jogokra (például élethez, testi épséghez való jog).

Az állam és az alattvalók viszonya egyoldalúan volt meghatározva, csak az alattvalók kötelezéseit írták elő, ugyanakkor a hagyomány és a konfuciánus etika tiltotta a császári és hivatalnoki önkényeskedést, így a gyakorlatban az emberek az állammal szemben is számottevő biztonságot élveztek. A hivatalnoki önkényt a törvények is tiltották, de természetesen nem az emberek szabadsághoz, testi épséghez, tulajdonhoz stb. való jogából kiindulva, hanem a konfuciánus tanításból, mely szerint az erénytelen kormányzás zűrzavarhoz – és a dinasztia bukásához – vezet.

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a kínai állam- és jogszemlélet jelentősen eltért a római jogi alapokon nyugvó európaiától, s a több ezer éves hagyományok hatása ma is érződik. A mai kínai alkotmány értelmezésekor tehát érdemes ezt a történeti kontextust is figyelembe venni. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a hagyományos kínai jog és államszervezet semmiképpen nem tekinthető alacsonyabb rendűnek a nyugatinál. Sőt, érdemes figyelni arra a tényre, hogy a Kínai Császárság a világtörténelem egyik legtartósabb és legstabilabb államalakulata volt (e tekintetben csak az ókori Egyiptommal vethető össze), amelyet több mint kétezer éves története során elkerültek a forradalmak és a hirtelen társadalmi-szellemi paradigmaváltások.

I.3. Alkotmányozási kísérletek a császárság utolsó éveiben A 19. század második felében, a Nagy Qing Birodalom egyre mélyülő válsága idején, az erőszakkal megnyitott országba egyre gyorsuló ütemben kezdtek beáramolni a külföldi ideológiák és eszmék. Ekkor ismerkedett meg a felvilágosult kínai értelmiség a konstitucionalizmus gondolatával is, amely, mint láttuk, a hagyományos kínai világban teljesen ismeretlen volt. Egymás után fordították le a nyugati államtudománnyal, gazdasággal, politikával foglalkozó műveket. Főleg az angol, francia és amerikai munkáknak volt nagy hatásuk a reformerek gondolkodására, s mivel ezek az országok az alkotmányosság „őshazáinak” számítanak (annak ellenére, hogy Angliának a mai napig nincs írott alkotmánya), így szakirodalmukban igen nagy hangsúlyt kapott az alkotmányeszmé. Természetesen ez nagyban befolyásolta a Kínát megújítani akarók gondolkodását, s a semmiféle demokratikus hagyománnyal nem rendelkező, államideológiáját a több mint kétezer éves konfucianizmusra építő birodalom reformok általi megerősítésének egyik első lépését az alkotmányos monarchia megteremtésében látták. Ezt a törekvést felerősítette a japán minta – az 1868-as Meiji-restauráció után a szigetország alkotmányos monarchiává alakult (magát a Meiji Alkotmányt 1889-ben hirdették ki), s gyors gazdasági fejlődésnek indult, olyannyira, hogy 1894–1895-ben megalázó vereséget mért Kínára.¹⁵

A korszak reformértelmiségi vezéralakjai, Kang Youwei 康有为, Liang Qichao 梁啟超 és társaik egyértelműen a rendszer alkotmányos monarchiává alakítását tűzték ki célul. Terveik megvalósításához sikerült megnyerniük a fiatal Guangxu 光緒 császárt, s 1898-ban sor került a „száznapos reform” nevű eseménysorozatra.¹⁶ A reformok sikerre jutásuk esetén konzerváltak volna a Qing-dinasztia uralmát, viszont a császár hatalmát korlátozta volna egy törvényhozó testület, s a nép jogait is kodifikálták volna. Kang Youweiék nem gondoltak a monarchikus államforma megszüntetésére (később emiatt kerülnek vitába a köztársaságpártiakkal), csak a nyílt abszolutizmust próbálták korlátozni. Cixi 慈禧 anyacsászárné és konzervatív hívei még e mérsékelt reformokat is megakadályozták, s az alkotmányos reform gondolata néhány évre lekerült a napirendről. A százegynéhány napig tartó reformkormányzás alatt alkotmány kidolgozására nem került sor. A megújodási mozgalomnak azonban az alkotmányfejlődés szempontjából nagy eredménye volt, hogy az alkotmányosság eszméjét széles körben elterjesztette a birodalomban, s ezután már nem lehetett Kínában reformokról beszélni az alaptörvény kérdésének megkerülésével.

15] A Meiji Alkotmány alapján létrehozott rendszer kezdeti – egyáltalán nem problémamentes – működéséről, amelyről a kínai értelmiségnek információi és tapasztalatai lehettek, lásd AKITA 1962.

16] A száznapos reformról lásd például WONG 1992, KWONG 2000.

A Qing-udvar nem reménykedhetett sokáig abban, hogy sikerül változatlan módon fenntartania uralmát, s a bokszerfelkelés (1900) után vonakodva lépéseket tett az alkotmányos kormányzásra való átállásra.¹⁷ 1905-ben egy bizottságot küldtek külföldre, hogy vizsgálja meg több nyugati ország alkotmányos rendszerét. 1906-ban hivatalosan bejelentették, hogy megkezdik az alkotmányozás előkészületeit. 1908 szeptemberében közzétették a *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* (*Qinding xianfa dagang* 钦定宪法大纲) című dokumentumot.¹⁸

A *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* a kiadásától számított 9 év múlva lépett volna hatályba, ez idő alatt teremtették volna meg az alkotmányos szervezetrendszerét. Ha nem bukik meg közben a dinasztia, s vele együtt a császárság intézménye, akkor a dokumentum alapján Kína alkotmányos császársággá alakult volna át, kivételesen erős császári hatalommal.¹⁹

Az alaptörvényvázlat 23 paragrafusból áll, s két részre tagolódik. Az első rész „Az uralkodó hatalmáról” 14 paragrafust, a második rész „Az alattvalók jogairól és kötelességeiről” 9 paragrafust tesz ki, s ez az arány is jelzi, hogy a szöveg a hangsúlyt a császár jogaira helyezi. A tervezet leszögezi, hogy az uralkodó szent és sérthetetlen. Joga a törvény kihirdetése, korlátlanul megvétőzhatja a törvényhozó gyűlés által elfogadott jogszabályokat, javaslatokat tehet. Összehívhatja, felfüggesztheti, feloszlathatja a parlamentet, rendeleteket adhat ki. Ő nevezi ki a főhivatalnokokat, vezérli és vezényli a hadsereget, nemzetközi szerződést köthet, szükségállapotot rendelhet el, dönthet háború és béke kérdésében stb. Tehát hatásköre igen széles, de már létezik mellette a parlament, amely vele együtt részt vesz a törvényhozásban, s a végrehajtó hatalom gyakorlására kormányt is kineveznek. A császári hatalom körülírása mellett kodifikálják az alattvalók egyes jogait is. Így mindenki rendelkezik a hivatalviselés jogával, s bizonyos szabadságjogokkal: szólás-, gyülekezési, egyesülési szabadsággal stb. (természetesen csak a törvényes keretek között). Törvényben meghatározott eseteken kívül senkit nem lehet letartóztatni, fogva tartani, megbüntetni.²⁰

A *Császári rendeletre kiadott vázlatos alkotmány* már nem léphetett hatályba, mivel a dinasztíát az 1911-es felkelés elsöpörte. A tervezet jelentősége abban áll, hogy ez Kína első alaptörvény jellegű dokumentuma, s meghonosította Kínában azt a hagyományt, miszerint mindenféle hatalom legitimációjához szükséges, hogy alkotmányos köntösbe öltöztessék.

17| A késő Qing-kor jogi és alkotmányos reformtörekvéseiről lásd CHEN, JIANFU 1999: 17–23.

18| CHEN, JIANFU 1999: 59. A dokumentum szövegét lásd <http://zh.wikisource.org/wiki/欽定憲法大綱>.

19| Az alkotmány lényegében az 1889-es japán alkotmány másolata volt, azzal a különbséggel, hogy a császári hatalom korlátozására vonatkozó rendelkezéseket kihagyták belőle.

20| WEI 1994: 57–58.

1911-ben, amikor végleg megingott a dinasztia hatalma, bejelentették, hogy felgyorsítják az alkotmányos rendre való áttérést. 1911 májusában fel is állították az „alkotmányos kormányt”, ám az intézkedés félloldalasságát mutatja, hogy a kabinetben az összes kulcspozíciót konzervatív mandzsu nemesek kapták meg. De ekkor már minden intézkedés megkésett, a Qing-dinasztiát valószínűleg semmiféle reform nem tudta volna megmenteni. Az 1911. október 10-én Wuchang 武昌 városában kitört felkelés sikerét követően a tartományok sorra jelentették be elszakadásukat a központi mandzsu kormányzattól.

A dinasztia még egy utolsó kétségbeesett kísérletet tett, hogy mentse, ami menthető. 1911. november 3-án, mindössze háromnapos előkészület után közzétették az új alaptörvényt, amely kibocsátása napján hatályba is lépett. A *19 fontos alkotmányos cikkely* (*Xianfa zhongda xintiao shijiu tiao* 憲法重大信條十九條) című dokumentum kompromisszumos megoldásokkal próbálta lecsendesíteni az országban tomboló forradalmi megmozdulásokat.²¹ Az uralkodó jogkörét erősen korlátozta, kimondta, hogy a császár csak az alkotmány keretein belül gyakorolhatja hatalmát. Ez igen drasztikus szakítás volt a hagyománnyal, miszerint az égi megbízatás alapján tevékenykedő császárt semmi nem korlátozhatja. Azt is leszögezték, hogy az alkotmányt a parlament szövegezheti meg, fogadhatja el és módosíthatja, a császárnak csak a kihirdetés joga van fenntartva. A miniszterelnököt a parlament választja (ez is szakítás a több ezer éves hagyományokkal, melyek szerint a főminisztert a császár nevezi ki), de az uralkodótól kapja megbízatását. Nemzetközi szerződést csak a parlament hozzájárulásával lehet kötni. Tehát a császár hatalmát erősen korlátozzák, bár személye továbbra is szent és sérthetetlen, a hadsereg vezérlete és vezénylete is az ő kezében marad, s a végrehajtó hatalomba döntő beleszólása van azzal, hogy a miniszterelnököt ő bízta meg.²²

A *19 fontos alkotmányos cikkely*, ha lett volna idő rendelkezéseit végrehajtani, viszonylag kiegyensúlyozott alkotmányos monarchiává alakította volna Kínát. A dinasztiát és a császárságot azonban már nem lehetett megmenteni, 1912. január 1-jén kikiáltották a Kínai Köztársaságot, s ez természetesen alapvető változásokat hozott az alkotmányos fejlődésben is.

21 | A dokumentum szövegét lásd <http://zh.wikisource.org/wiki/憲法重大信條十九條>.

22 | Wei 1994: 58–59; Chen, Jianfu 1999: 59.